तृतीयायां रमापतिम् । दोलारूढं समभ्यर्च्य मासमान्दोलयेत् कलौ । यत् फाल्गुनस्य राकादावुत्तरा फल्गुनी यदा । तदा दोलोत्सवः कार्यस्तच्च श्रीपुरुषोत्तमे" इति हरिभक्तिविलासः ।

दोला स्त्री दुल—अच् अ वा टाप् । (डोली) १यानभेदे, २उद्यानादौ क्रीड़ार्थं दोलनयन्त्रे च । स्वार्थे क । दोलिका तत्रार्थे अमरः । ३स्वेदनार्थे यन्त्रभेदे शब्दार्थचि० । दोलां करोति क्यङ् दोलायते अदोलायिष्ट "मतिर्दोलायते न्यूनं सतामपि खलोक्तिभिः" हितो० "दोलायमानं गोविन्दं मञ्चस्थं मधुसूदनम् । रथस्थं वामनं दृष्ट्वा पुनर्जन्म न विद्यते" स्क०पु०उत्क० ।

दोलायुद्ध न० दोलेव युद्धम् । अनियतजयपराजययुतयुद्धे । दोलाया यथा दोलनेनान्यतरपार्श्वे स्थितिरनियता एवं जयपराजययोरेकतरपक्षे अनियततया स्थितिर्यत्र तादृशं युद्धं दोलायुद्धमिति व्यवह्रियते । "दोलायुद्धं कृतगुरुतरध्वानमौद्धत्यभ्राजाम्" माघः ।

दोली स्त्री दोल्यतेऽनया दुल—बा० करणे इन् वा ङीप् । (डुली) ख्याते यानभेदे बाह्यखट्वायाम् हारा० ।

दोष पु०दुष—भावे करणे वा घञ् । १अपकर्षप्रयोजके वस्तुनिष्ठे धर्मभेदे । यथा काव्यदोषा श्रुतिकट्वादयः हेतुदोषाः व्यभिचारादयः भ्रमदोषाः पित्तादयः । २दूषणे "दोषो विचारसुलभो यदि दुष्यते तत् व्याख्या मम प्रथममेव न दूषणीया" महेश्वरः । "एको हि दोषो गुणसन्निपाते निमज्जतीन्दोः किरणेष्विवाङ्कः" कुमा० "अदाता वंशदोषेण कर्मदोषात् दरिद्रता । उन्मादो मातृदोषेण पितृदोषेण मूर्खता" । काव्यदोषास्तु काव्य०प्र०उक्ता यथा "मुख्यार्थहतिर्दोषो रसश्च मुख्यस्तदाश्रयाद्वाच्यः । उभयोपयोगिनः स्युः शब्दाद्यास्तेन तेष्वपि सः" हतिरककर्षः । "दुष्टं पदं श्रुतिकटु च्युतसंस्कृत्यप्रयुक्तमसमर्थम् । निहतार्थमनुचितार्थं निरर्थकमवाचकं त्रिधाऽश्लीलम् । सन्दिग्धमप्रतीतम् ग्राम्यं नेयार्थमथ भवेत् क्लिष्टम् । अविमृष्टविधेयांशं विरुद्धमतिकृत् समासगतमेव" । तत्र श्रुतिकटु परुषवर्णरूपम् १दुष्टम् । २च्युतसंस्कृति व्याकरणलक्षणहीनम् । ३ अप्रयुक्तं तथाम्नातमपि कविभिर्नादृतम् । यथा दैवतशब्दः पुंस्याम्नातोऽपि न केनचित् प्रयुज्यते । ४ असमर्थं यत्तदर्थं पठ्यते न च तत्राऽस्य शक्तिः यथा हन्तीति गमनार्थम् । ५निहतार्थं यदुभयार्थनप्रसिद्धेऽर्थे प्रयुक्तम् । यथा लोहितशब्द उज्ज्वलार्थे । ६अनुचितार्थं यथा, पशुपदं कातरतामभिव्यनक्तीत्यनुचितार्थम् । ७निरर्थकं पादपूरणमात्रप्रयोजनं चादिपदम् । ८ अवाचकं यथा जन्तुपदवदातर्य्यर्थे प्रयुक्तं न च तस्याभिधायकम् । यच्चोपसर्गसंसर्गादर्थान्तरगतम् । यथा दधात्यर्थे विदधातीति पदम् । ९त्रिधेति व्रीड़ाजुगुप्सामङ्गलव्यञ्जकत्वात् अश्लीलम् । यथा साधनवायुविनाशशब्दा व्रीड़ादिव्यञ्जकाः । १२सन्दिग्धं यथा वन्द्यामिति किं हठहृतमहिलायां, किं वा नमस्यामिति सन्देहः । १३अप्रतीतं यत् केवले शास्त्रे प्रसिद्धम् । यथा आशयशब्दः योगशास्त्रादावेव वासनार्थो नान्यत्र । १४ग्राम्यं यत् केवले लोके स्थितम् । यथा कट्यादिशब्दाः । १५ नेयार्थम् "निरूढ़ा लक्षणाः काश्चित् सामर्थ्यादभिधानवत् । क्रियन्ते साम्प्रतं काश्चित् काश्चिन्नैव त्वशक्तितः" इति यन्निषिद्धं लाक्षणिकम् यथा चपेटापाटनेन निर्जितत्वं लक्ष्यते । १६ क्लिष्टं यत्रार्थप्रतिपत्तिर्व्यवहिता यथा अत्रिनेत्रजज्योतिरुद्गमभासिशब्दस्य कुमुदार्थपरत्वे क्लिष्टत्वम् । १७अविमृष्टः प्राधान्येनानिर्दिष्टो विधेयांशो यत्र तत् । यत्र अनुवाद्यमनुक्त्वा प्रथमं विधेयनिर्देशः यथा न्यक्कारोह्ययमेवेत्यत्र अनुवाद्यविधेययोरक्रमेण निर्देशो यत्र । समासान्तर्गतत्वेन विधेयांशस्य झटित्यबोधोऽपि यत्र । यथा तत्रैव पद्ये वृथोच्छूनैरित्यत्र वृथात्वमुच्छूनत्वे विधेयं तच्च समासान्तर्गततया नाशु बोध्यते । १८विरुद्धमतिकृत् । यथा भवानीपतिशब्दस्य भवान्याःपत्यन्तरप्रतीतिकारित्वम् । "अपास्य च्युतसंस्कारमसमर्थं निरर्थकम् । वाक्येऽपि दोषाः सन्त्येते पदस्यांशेऽपि केचन" । वाक्यमात्रगतादोषास्तु ।

"प्रतिकूलवर्णमुपहतलुप्तविसर्गं विसन्धि हतवृत्तम् । न्यूनाधिककथितपदम् अभवन्मतयोगमनभिहितवाच्यम् । अपदस्थपदसमासं सङ्कीर्णं गर्भितं प्रसिद्धिहतम् । भग्नप्रक्रममक्रमम् अमतपरार्थं च वाक्यमेव तथा" रसानुगुणत्वं वर्णानां वक्ष्यते तद्विपरीतं १प्रतिकूलवर्णम् यथा शृङ्गारे टवर्गादि रौद्रे मधुरवर्णादि । २ उपहत उत्वं प्राप्तो लुप्तो वा विसर्गो यत्र तत् एतच्च असकृत्प्रयोगे एव दोषो न सकृत्प्रयोगे । ३ विसन्धिः सन्धेर्वैरूप्यं विश्लेषोऽश्लीलत्वं कष्टत्वञ्च । संहितां न करोमीति स्वेच्छया सकृदपि दोषः प्रगृह्यादिहेतुकत्वे तु असकृत् । तत्र चलण्डामरचेष्टितमित्यादौ अश्लीलता तर्वालीत्यादौ कष्टतेति बोध्यम् ।